

Brázda, Radim

Josef Ludvík Fischer – deník, Sókratés a skladebná filozofie

In: Brázda, Radim. *Filozofové ve městě*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 53-63

ISBN 978-80-210-9826-8; ISBN 978-80-210-9827-5 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143886>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Josef Ludvík Fischer – deník, Sókratés a skladebná filozofie

Josef Ludvík Fischer (1894–1973) byl vedoucím katedry v letech 1931–1947. Nejprve si prostřednictvím Fischerových vzpomínek přiblížíme jeho cestu do Brna a na katedru filozofie, posléze nahlédneme do administrativních kratochvílí již ve funkci vedoucího katedry. V další části nabídnou propojení Fischerova textu o Sókratovi s aluzí k tématu filozofové a ženy. Fischer byl filozofem, který ve 30. letech 20. století formuloval základy své skladebné filozofie. Při retrospektivních reflexích Fischerova díla bývá koncept skladebné filozofie dáván do souvislosti s pozdějším francouzským či v sociologii americkým strukturalismem. Ve skladebné filozofii se pokusil pomocí pojmů funkce, funkcionální racionalismus, struktura, část, celek, funkcionální objektivismus, řád, hierarchie, kvalitativní realismus vyložit svět v jeho strukturálně kvalitativní rozrůzněnosti a různých způsobech existence.⁸⁴ Do konceptu skladebné filozofie vkládal naději při řešení jí diagnostikované společenské krize moderní doby.

Z Olomouce do Brna

Do Brna přišel Fischer z Olomouce, kam před tím dorazil zpočátku s ne přílišným nadšením z Prahy na post knihovníka. O důvodech a skutečnostech, které ve dvacátých letech předcházely přesunu do Brna, píše ve svých vzpomínkách s názvem *Listy o druhých a o sobě* (2005). Fischerův postupný přechod do Brna začal kontaktem s Bedřichem Václavkem (1897–Osvětim 1943), který tehdy působil jako knihovník Studijní knihovny v Olomouci. Václavek byl vystudovaný germanista a bohemista. Je znám především jako estetik a literární teoretik. Fischer s Václavkem spolupracoval, pojilo je přátelství a Václavek jej hned při prvních společných cestách do Brna seznámil s Františkem Halasem, kterého v těchto letech Václavek existenčně podporoval. Fischer se rozhodl, že se pokusí habilitovat právě na Masarykově univerzitě. Navázání kontaktů s Brnem a příprava habilitace mohly být u Fischera ovlivněny sledem několika událostí. Profesor germanistiky brněnské univerzity Antonín Beer požádal Fischera, zda by pro vědeckou revue *Naše věda* napsal recenzi na knihu Inocence Arnošta Bláhy *Filosofie mravnosti* (1922). Fischerova recenze byla zdrženlivá a Bláhovu knihu vystavil mírné kritice. Jakkoli se Bláha mohl cítit dotčen, dle Fischera to pozdější kolegiální vztahy příliš nenarušilo a Bláha svůj vstřícný postoj vůči Fischerovi nezměnil. Jak píše Fischer, pracovali: „v přátelské shodě v brněnské Jednotě filosofické a později

84 Nahlédneme-li do vydaného prvního dílu soustavy skladebné filozofie (FISCHER, Josef Ludvík. *Soustava skladebné filozofie na podkladě zkušenosti. Kniha první, Základy poznání*. V Praze: Melantrich, 1931), všimneme si, že Fischer ve svém osobitěm stylu psaní necituje a neuvádí žádné poznámky pod čarou. Netrpěl současným afektem totální protokolizace každé věty a nenechal se k němu ani donutit. Vydání dostupné v Masarykově knihovně na FF MU pochází z pozůstalosti brněnského filozofa Ludvíka Tošenovského a je naplněno jeho rukopisnými poznámkami a podtrženými. Autoři píšící tímto stylem tvoří skupinu, která si může klást řečnickou otázku, kterou položil Laurence Sterne ústy blahorodého Tristrama Shandyho: „*Copak budeme pořádkem nově knihy, jako robí lékárníci nově mixtury, a to tak, že z jedné nádoby ulévají do druhé?*“ (STERNE, Laurence. *Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho*. Praha: Odeon 1985, s. 271). U textů, které vznikají právě proto, aby připomenuly původní nádoby, je však snad toto rozlévání přijatelné.

v *Sociologické revue*.⁸⁵ V té době měli dle Fischera rozhodující vliv v profesorském sboru filozofické fakulty Arne Novák, František Novotný a Antonín Beer. Fischer je ve svých vzpomínkách charakterizuje jako konzervativce s averzí vůči Masarykovi. V komentáři k dění na Filozofickém semináři má ve svých vzpomínkách Fischer určitou nesrovnalost. Uvádí, že právě díky vlivu uvedených profesorů se podařilo po smrti Otakara Zicha obsadit místo vedoucího Vladimírem Hoppem. Po Zichovi však byl vedoucím ještě Mihajlo Rostohar. Z Fischerových vzpomínek je zřejmé, že on sám uvažoval jako o možném nástupci vedoucího spíše o Bláhovi. Ale z jeho perspektivy a dle jeho hodnocení situace nebyl Bláha u zmíněných profesorů oblíben natolik, aby jej na post vedoucího semináře prosadili či podpořili. Fischer se rovněž domníval, že díky přátelství s Bláhou by jeho habilitace nemusela dopadnout úspěšně, pokud by se jí nedostalo podpory ze strany profesora Beera. S Beerem se krátce znal z jeho návštěvy v Olomouci, ale domníval se, že s jeho podporou při habilitačním řízení příliš počítat nemůže a průběh řízení byl dle Fischera nejistý.

Když jsem – někdy v roce 1926 – předložil svou habilitační žádost, mohl jsem se složením komise – jejímž druhým členem byl profesor Otokar Chlup – být docela spokojen. Nevím již, byla-li komise se svým posudkem (který vypracoval profesor Bláha) hotova již do příštího nebo až do přespříštího sboru (od odevzdání mé žádosti). Víím jen, že v to odpoledne, kdy měla má záležitost být projednávána ve sboru, profesor Beer hrál kulečnick v Akademické kavárně, místo aby se účastnil sborového jednání. A spatřoval jsem v tom špatné omen. Celkem právem. Podával jsem žádost o veniam docendi z filozofie. Profesor Rostohar v poslední chvíli vznesl námítky proti tomu s odůvodněním, že má habilitační práce je z oboru sociologie, a trval na tom, aby s ohledem na to byla pozměněna i moje žádost.⁸⁶

Na Rostohara vzpomíná Fischer poněkud chladně:

Byl původem Slovinec, ještě Masarykem habilitovaný z logiky, a přešel do Brna jako profesor psychologie. Neznal jsem ho vůbec a vlastně nikdy jsem se v něm dobře nevyznal. Nevynikal nijak vědecky a nejevil se zrovna nejsympatičtější ani po lidské stránce, a to nejen pokud šlo o jeho poměr ke mně. Byl by se rád choval protektorsky, při tom se však necítil nejbezpečněji, i přes svůj zvýšený sebecit. Podléhal silně Beerovu vlivu a v mém případě to bylo – tuším – nezbytné, aby byl získán pro mou habilitaci. Přesto si neodepřel, aby nezpůsobil menší komplikace.⁸⁷

Zdá se, že habilitační komise Fischerovi řízení příliš neusnadňovala, ale výsledek celého řízení byl nakonec kladný. Oficiální jmenování docentem sociologie došlo po určitých průtazích (tedy více než po tehdy obvyklých 3 měsících) z ministerstva školství v roce 1927 a Fischer při této příležitosti pronesl přednášku s názvem „Budoucnost evropské kultury“. Fakticky to v jeho odborném kurikulu znamenalo přechod z Olomouce (o pobytu v Olomouci tehdy hovořil jako o olomouckém vyhnanství)⁸⁸ do Brna. V roce 1930 se v Brně habilitoval pro obor dějiny

85 FISCHER, Josef Ludvík. *Listy o druhých a o sobě*. Praha: Torst 2005, s. 254.

86 Tamtéž, s. 256.

87 Tamtéž, s. 256.

88 Poznámku dokumentující, že Fischer v Olomouci strádal, nalezneme u jeho vrstevnice Albíny Dratvové. Ve svém deníku přirovnala Fischerovo rozpoložení v Olomouci k vlastní situaci: „...*To je můj lék na smutek, práce. Zase nyní budu se starostmi uléhat, se starostmi vstávat. Zdá se mi, že smrt na mne zase sáhla a že moje životní štěstí už je to tam. Proč to je, že je člověk čím dál tím smutnější? Řídím celý svůj život (např. nákup knih, zařizování bytu) tak, jako bych měla zítra umřít. – Ještě více jsem se zhrzila možného přeložení na venek, když jsem viděla, jak i Fischer, člověk, který si dovede dělat okolí ze svého [...] bohatství, je tak smuten v Olomouci, že by hned utekl, kdyby bylo kam!*“ Záznam ze 20. ledna 1924, DRATVOVÁ, Albína. *Deník 1921–1961 Scientific Diary*. Praha: Academia 2008, s. 69. V roce 1946 se však Fischer do Olomouce vrátí jako rektor.

filozofie, v roce 1935 byl jmenován mimořádným profesorem pro obory sociologie a dějiny filozofie a v roce 1945 pak řádným profesorem FF MU v Brně. Posléze zde byl v letech 1945–1946 děkanem, ale v roce 1946 byl pověřen výkonem funkce rektora nové Palackého univerzity v Olomouci.⁸⁹ Nás nyní zajímá především období jeho působení v Brně a na postu vedoucího katedry.

Úskalí počátku a sebezrcadlení

Jako soukromý docent měl Fischer povinnost přednášet 2 hodiny týdně – docentura tehdy nebyla honorována. Stejně jako nyní nebyla ani tehdy povinnost navštěvovat přednášky. Rozdíl zde však byl – studenti tehdy nesbírali a nepře počítávali kredity. Můžeme se domnívat, že při nižších počtech studentů na oboru navštěvovali přednášky ti, které primárně zajímala témata vypsanych přednášek. Přítomnost na přednášce ne honorovaného mladého docenta neznamena-la s ohledem na průstup studiem žádný benefit. Situace, kdy na přednášku přijdou lidé ze zájmu o téma, nikoli pro kredity a kvůli průstupu studiem, z důvodu pomíjivé a uměle vytvo-řené popularity dočasné „aktuálnosti“ tématu nebo minimálních nároků na ukončení, je pro mnoho přednášejících, a nikoli pouze jejich vinou, spíše neobvyklá. Fischer k tomuto tématu ve svých záznamech uvádí:

Čtení jsem stanovil na poslední dopolední hodiny. Nevěděl jsem vůbec, jak tomu bylo s rozvrhem přednášek a cvičení, nevěděl jsem tedy ani, že profesori, zejména starší, okupovali všechny dopo-lední hodiny, takže nějaký mladý docent s nimi nemohl konkurovat. A tak když jsem, příštího dne či týdne, vcházel do posluchárny – vidím ještě dnes její zavřené dveře před sebou a s nimi se mi vybavuje moje napjaté, poloúzkostné, polosebejisté očekávání -, s velkým smutkem a ještě větším zklamáním jsem zjišťoval, že v posluchárně byli roztroušeni posluchači – čtyři. Těžší ránu mé cti-žádosti bylo těžko lze představit. Celé čtení mi rázem odpadlo od srdce (a slova hořkla v ústech), ke všemu příprava na další hodiny nejen mi měla absorbovat všechn volný čas, ale ani tento čas nestačil, abych mohl zvládnout své téma [*téma pro první semestr zvolil značně obšírné: sociologie evropské kultury – sám v pamětech přiznává, že takto široce formulované téma překračovalo jeho znalosti, schopnosti i časové možnosti pro přípravu*] – jedno ke druhému, nevím ani, vydržel-li jsem až do konce semestru a jak.⁹⁰

Pozdější seminární cvičení, která pořádal pod názvem *Vybrané kapitoly ze současné sociologie*, navštěvovalo již posluchačů více a zdá se, že společná četba a referování o knihách byla i pro stu-denty atraktivnějším typem výuky, která přinášela určité uspokojení i Fischerovi. Fischer v pa-mětech zřejmě neodolal a zařadil do nich pochvalné vzpomínky od svých prvních žáků. Zvláště když se jednalo o vyjádření obdivu od dcery profesora Františka Novotného. Od něj při habi-litačním kolokviu dostal otázku o poměru mezi fysis a nomos v řeckém filozofickém myšlení, o níž s ním dle jeho slov údajně diskutoval natolik, že je přítomný děkan Trávníček vyzval, aby si diskusi dokončili později. Fischer sice neuvádí, jak se k němu vzpomínky Hany Novotné dostaly, ale vůči tomuto typu chvály nejsou zřejmě imunní ani filozofové.

89 Základní údaje o jeho barvitém akademickém a politickém putování naleznete ve *Slovníku českých filozofů*, který je on-line dostupný ze stránek Katedry filozofie FF MU (<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/fisjl.html>). Obsáhlejší přehled života a díla rovněž v on-line dostupné *Sociologické encyklopedii* (https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Fischer_Josef_Ludv%C3%ADk). Autorem pečlivě vypracovaného hesla akcentujícího jeho sociologické práce a zachycujícího osobnost Fischera (včetně období nizozemské válečné emigrace) je absolvent brněnské katedry Miloslav Petrušek.

90 FISCHER, Josef Ludvík. *Listy o druhých a o sobě*. Praha: Torst 2005, s. 273.

Asi ve druhém roce mého vysokoškolského studia (...) objevilo se jméno docenta J. L. Fischera prvně v seznamu přednášek filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. My, studentky „velké“ filozofie, znaly jsme už klidný a srozumitelný způsob přednášení profesora A. Bláhy, náročné a hluboce prožívané přednášky profesora Hoppeho i velké kouzlo osobnosti zahynuvšího docenta Uhra; v docentu Fischerovi setkaly jsme se s člověkem odlišného osobitého chování i názorů. Přednášel, tuším, Úvod do sociologie (...) a tam jsme jej my, úplní nováčci v té vědě, viděli poprvé. Byl mladý, živý, neformální a velmi přátelský, ale asi nebyl nikdy středoškolským profesorem a neznal možnosti a znalosti průměrných studentů. Jeho sečtělost a znalosti byly ohromující – ale předpokládal totéž u nás. Vracela jsem se z první přednášky se stohem knih anglických, německých a francouzských – ostatním jazykům jsem se ubránila -, které jsem měla prostudovat nebo které jsem už měla znát. Dala jsem se poctivě do práce, s jakým výsledkem, už nevím, ale připravili jsme mu asi my studenti mnohé zklamání, jak jsem poznala v soukromém styku, kdy s námi sedával a hovořil po schůzích redakce Indexu v brněnském Avioně. Přesto se asi za celá dlouhá léta nezměnil, soudím to podle toho, že nedávno (...) přišla si ke mně vypůjčit jedna dálkově studující všechny Platónovy spisy pro dílčí zkoušku z filozofie u profesora Fischera. Jeho náročnost donutila tedy celé generace studentů filozofie nespokojit se pouze studiem skript, nýbrž studovat – třeba s námahou – samy prameny filozofie a sociologie.⁹¹

Na vzpomínce Hany Novotné zaujme to, že za náročné a nesamozřejmé považovala při studiu filozofie studium pramenů, a nikoli pouze skript.

Na přednáškách je vždy přítomno několik druhů a typů posluchačů. Některé zajímá přednášené téma, chtějí se o něm následně dovědět co nejvíce, po přednášce si dohledávají další autory a knihy, související s přednášeným tématem nebo dílčí zmínkou, kterou na přednášce zachytili. Jiní k tomu přidávají i zájem o osobnost přednášejícího. Další se domnívají, že o tématu již ví své, mohou se domnívat, že několik nových článků, které k tématu přečetli, vše posouvá do zcela nového světla. Málokdy při tom na počátku studia (a mnohým tento postoj vydrží např. v případě studia Hegela ještě dlouho po ukončení studia) připouštějí, že na tutéž věc a interpretaci problému nebo poznámku, která je napadne při poslechu přednášky, s velkou pravděpodobností přišlo několik již nemederních a neživých filozofů v dějinách filozofie, kterými se nadšenci nového často pro samé „nové“ a „moderní“ a aktuální příliš nezabývají. Jiní mohou být na přednáškách přítomni z důvodu profesionálního nesouhlasu, některým může připadat, že to souvisí/nesouvisí s předmětem jejich aktuálního zájmu, a jsou ještě další prototypy posluchačů. Včetně těch, kterým připadá přednáška nesrozumitelná (což dle jejich mínění bývá zpravidla vinou přednášejícího, nikoli jejich nedostatečných znalostí), a těch, kteří se v posluchárně věnují zcela jiným aktivitám.

Na počátku svého působení v Brně byl Fischer pověřen vedením Filozofického prosemináře, který byl ustaven vyhláškou Ministerstva školství a osvěty výnosem z 10. října 1929. Jednání se vedla již od června 1929, kdy Děkanství FF podalo k Ministerstvu školství a osvěty žádost o zřízení prosemináře. „Mšano“ posléze v říjnu téhož roku schválilo, aby jej vedl Fischer. Celý postup stvrdila vyhláška, vydaná tehdejším děkanem FF Františkem Novotným dne 24. října 1929, a posluchači si tento nově zřízený proseminář mohli zapsat hned od 4. listopadu téhož roku. Shodou okolností se této nenápadné administrativní procedury vedoucí ke zřízení prosemináře účastnili hned tři filozofové, kteří se později vystřídali ve vedení katedry filozofie: návrh stanov filozofického prosemináře podepsali: tehdejší ředitel Mihajlo Rostohar, dále Vladimír Hoppe (spolu s ním ještě Otokar Chlup a Inocenc Arnošt Bláha) a vedením byl pověřen nově nastoupivší Fischer. Smyslem této aktivity, představované sledem nutných administrativních kroků, bylo zavedení semináře, který by uváděl studenty do studia filozofie. Dle stanov prosemináře je zřejmé, že se jednalo o předmět, jehož následovníkem jsou dnes přednášky tzv. společného základu,

91 Tamtéž, s. 275.

kteří se ne příliš poeticky nazývají *Filozofie pro posluchače nefilozofických oborů*. Téma prvního uvedení do studia filozofie bývá při generačních obměnách na katedře pravidelně nastolováno až do současnosti – kdo má proseminář vést (zda začínající asistent či naopak zkušený přednášející) a co má být jeho náplní. V archivu uložené stanovy se k obsahu a vedení prosemináře v roce 1929⁹² vyjadřují v 11 paragrafech následně: §1. *Účelem prosemináře filosofického jest: 1/ seznámiti posluchače se základními pojmy a směry filosofickými, aby mohli s prospěchem navštěvovati filosofické přednášky a účastniti se seminárních cvičení filosofických. 2/ cvičiti v sestavování referátů o spisech filosofických.* Snadno se řekne, ale hůře provede – nad efektivní, nezjednodušující, dostatečně pestrou, obsáhlou redukcí a podobou zprostředkování základů 2 500 let se rozvíjející disciplíny si lámou hlavu filozofové dodnes, a nejen v Brně. Stejně tak bude toto téma předmětem jednání v budoucnu, protože tento problém nemá univerzální ani jednoznačné řešení. §2. *Řízením prosemináře pověřuje ministerstvo školství a národní osvěty habilitovaného odborníka filosofie, podle návrhu profesorského sboru fakulty.* Zdá se, že v této situaci bylo jasno: byla stanovena minimální kvalifikace, která měla zaručit míru prověřeného rozhledu i dostačujících zkušeností v oboru. Tento postoj ke zprostředkování základů filozofie, včetně vysvětlení, co filozofie je a čím se zabývá, se přiklání k názoru, podle něž se úvod do filozofie píše poučeně až v závěru profesní kariéry, po nasbírání zkušeností, znalostí, praxe v nejrůznějších oblastech akademického života. Titul knihy „co je filozofie“ je vyhrazen pro autory 60+ nebo by mohl být jednou z posledních knih filozofa před odchodem z aktivního akademického života.⁹³ Komparatistika žánru úvodů by se pak zabývala rozdíly v přístupu k základním filozofickým propedeutikám na počátku a konci filozofy oborové kompetence. Připomínalo by to ve větším rozměru následující situaci. Jeden z dalších dlouholetých vedoucích katedry Jan Zouhar (byl vedoucím katedry v letech 2000–2012) zadával v předmětu *Úvod do filozofie*, určeného studentům prvního ročníku filozofie, seminární práci na téma „Co je a čím se zabývá filozofie“. Seminární práce archivoval a po státních zkouškách na konci studia je studentům daroval při příležitosti ukončení studia. Mnohým postačovalo 5 let na to, aby se posléze zasmáli sami sobě – zasmáli ve smyslu: uzřeli omezenost vlastních představ. U sebereflexe schopných filozofů se těchto 5 let může protáhnout a jejich pousmání v závěru filozofické dráhy, kdy si položí otázku „Co jsem to celý život dělal?“ by mohlo v ideálním případě vyjadřovat totéž a opravňovalo by je k napsání úvodu do disciplíny.

§4. Cvičení proseminární zahrnují: 1/ výklad základních pojmů filosofických, 2/ písemné referáty o vybraných partiích děl filosofických, a/jejich posudky členy prosemináře. 3/diskuse o jednotlivých otázkách filosofických. §6. Členem prosemináře může býti každý posluchač filosofické fakulty. Členové jsou povinni účastniti se jak diskusí, tak písemných úkolů. §7. Členem prosemináře přestává býti ten, kdo z něho dobrovolně vystoupí anebo koho ředitel buď pro nečinnost nebo pro nepřístušné chování z prosemináře vyloučí. (...) §11. Na konci každého studijního roku podává ředitel prosemináře ministerstvu školství a národní osvěty zprávu o stavu a činnosti prosemináře v ulynulém roce.

Studenti navštěvující seminář měli k dispozici příruční knihovnu. Právě k jejímu využívání se vztahovala zvláštní poznámka ve druhé části dokumentu, kterým „Mšano“ rozhodlo o zřízení prosemináře: „Zároveň bere ministerstvo školství a národní osvěty se schválením na vědomí shora cit. tamní zprávou sem zaslaný návrh stanov pro nově zřizovaný proseminář. Toto schválení stanov děje se za předpokladu, že v knihovním řádě, o němž děje se zmínka v §9 stanov, jest pamatováno na ustanovení

92 AMU, A 2, D 1, kart. 48.

93 Podobnými úvahami se v úvodu ke knize *Qu'est-ce que la philosophie* (český překlad *Co je filozofie?* Praha: Oikymen 2001) zabývají Gilles Deleuze a Félix Guattari. Určitou odpověď na otázku, kdy psát úvod, dávají v případě těchto dvou filozofů následující údaje: originál knihy vyšel v roce 1991, Guattari umírá 1992 a Deleuze 1995. Nejednalo se o předčasná nebo tragická úmrtí.

k zamezení ztráty a poškození knih vypůjčených posluchači ze seminární knihovny. Za ministra: Hoffmann.“⁹⁴ Jinak řečeno, jediná věcná poznámka „Mšana“ k problému filozofického prosemináře se týká oprávněné starosti, zda lze zabezpečit knihy před různými typy újmy, které mohou utrpět v rukou studentstva. Digitální éra univerzity taktilního a obrázkového moderního školství minimalizovala atak na fyzické tělo knih, které jsou bezpečně uloženy ve skladech knihoven. Napadá-li vás dvojsmyslný výklad tohoto tvrzení (to znamená „uloženy na věky a bez naděje uzříť denní světlo“), bylo formulováno právě jako dvojsmysl.

Vedoucí semináře ve víru administrativy a reforem

Součástí práce vedoucího semináře je v nepominutelné míře administrativní činnost, která představuje prozaickou část filozofické práce. Technické zajištění provozu, vykazování činnosti, schůze, objednávání knih, nekončící úřední korespondence. V archivu jsou uchovány zápisy ze schůzí Filozofického semináře, úřední dopisy směřované na děkanát, návrhy adresované na ministerstvo školství. Díky uloženým dokumentům ale víme, jaké knihy a časopisy se v daném období objednávaly na katedru a co vše si tehdy mohli filozofové v Brně přečíst. Právě z těchto dokumentů nyní některé vyberu a pokusíme se nahlédnout do událostí na katedře v době, kdy byl Fischer vedoucím. Hned 3. prosince 1931 píše Fischer na Ministerstvo školství a národní osvěty:

Při přejímání filozofického semináře po prof. Vl. Hoppeovi zjistil jsem, že zůstal (vedle drobnějších nedoplatků) neuhrazený účet u firmy Minerva v Brně v částce Kč 2.420,20, slovy dva tisíce čtyři sta dvacet Kč dvacet haléřů. Protože uhrazením tohoto účtu z řádné dotace by byl znemožněn nákup nových knih, zejména doplnění klasických textů filozofických, vykazujících velmi značné mezery, žádám, aby ministerstvo školství a národní osvěty laskavě uhradilo tento účet. V Brně, dne 3. prosince 1931. J. L. F. ředitel filozofického semináře.⁹⁵

Fischer vyřizoval předchozí pohledávky nejen s nakladatelstvím Minerva, ale rovněž s nakladatelstvím F. Topiče ještě v červnu roku 1932 – tentokrát se to týkalo Hoppeho objednávky a dodání dvou svazků Bolzanových *Wissenschaftslehre*. Nezaplacené účty se týkaly dodávek knih v období 1930–1932. Nakladatelství Topič velmi zdvořile upomíná děkanství FF, že na jejich žádosti o uhrazení částky Filozofický seminář nereagoval. Korespondence nepostrádala místy úřední poetiku:

V posledním svém listě, datovaným 30/3.32., který Vám byl zaslán doporučeně stěžovali jsme si, že nám nebylo Filozofickým seminářem filosof. fakulty Masarykovy university odpověděno ani na jediný z mnoha dopisů, jež jsme v záležitosti zaplacení svého účtu v r. 1930–1932 správě téhož ústavu zaslali. Jaké však naše překvapení, když ani Děkanství nevyřídilo nikterak náš uct. dopis, ač od doby jeho zaslání uplynulo již devět neděl. Prosíme, račte lask. pro vyřízení naší žádosti uvolnit nějakou minutu svého vzácného času, neboť je nám třeba věděti, kdy obdržíme peníze, abychom byli chráněni před zákonem o promlčení pohledávek, které musí býti do 3 let buď zaplacený, neb trvání závazku písemně uznáno. Prosíme proto, račte připojený slož. lístek v náš prospěch použít, nebo sdělit, jakým způsobem máme o zaplacení pohledávky zakročit. Poroučíme se Vám v účtě veškeré: p. p F. Topič.⁹⁶

Korespondenční výměna s knihkupectvím Topič se vlekla delší dobu. Svědčí o tom dopis Hoppeho, adresovaný již dříve knihkupectví. Zmiňuje se v něm o tom, že zaslal do komise pět

94 AMU, A 2, D 1, kart. 48, dopis z 10. října 1929.

95 AMU, A 2, kart. 48, dopis ze 3. prosince 1931.

96 AMU, B 13, Vladimír Hoppe, kart. 1, dopis ze 6. června 1932.

exemplářů svého díla *Přirozené a duchovní základy* v roce 1928 a současně žádá o vyúčtování, protože „přiložené vyúčtování mi naprosto nestačí“. Když nahlédneme do Hoppeho úhledně psaného dopisu, je z jeho zašmodrchanosti zřejmé, jak mohla situace vzniknout, zvláště, když do situace vstoupila Hoppeho nemoc a posléze úmrtí:

Pokud jde o můj roční účet u Vás odebral jsem na účet brněnského filosofického semináře dvě díla: 1.) Bolzano: Wissenschaftslehre (dosud vyšly 2 svazky). 2.) Philosophischer Anzeiger (III. Jahrgang). Bolzano jest na mém účtu, Prosím, by byl z něho vyškrtnut a byl poznamenán na účet filosof. semináře Masarykovy university. Prosím, by tamtéž přišel Philosophischer Anzeiger. Účet na filosofický seminář mi laskavě zašlete na mou pražskou adresu. Ježto pravděpodobně odeberou na seminární účet ještě některé knihy, prosím, by mi byl seminární účet zaslán až v říjnu. Prosím, by mi byl můj účet po vyškrtnutí oněch knih poslán na mou adresu (Praha VII.). V dokonalé účtě Dr. Vlad. Hoppe. P.S. Prosím, byste obnos za prodané 4 exempláře mého díla: „Přirozené a duchovní základy“ poznamenali na mém účtu k dobru.⁹⁷

Z uložených archivních dokumentů je zřejmé, že v roce 1936 nebylo snadné získat pro Filozofický seminář byt jen psací stroj. Ilustruje to výměna korespondence, která začíná u vedoucího semináře. Ten napíše na děkanství žádost, děkanství ji postoupí Ministerstvu školství a národní osvěty, a to posléze sdělí výsledek. Vše se odehrává v časovém horizontu od počátku roku 1938 do konce října 1938. Připomeňme si dikci úředních dopisů, jejichž cesta začala někdo na jaře 1938 u J. L. Fischera:

Děkanství filosofické fakulty Masarykovy university zasílá k dalšímu jednání žádost ředitele filosofického semináře prof. Dra J. L. Fischera o cyklostil Greif-Rapid v ceně 1 150 Kč a o psací stroj s psacím stolkem v ceně 3 150.—Kč. Ministerstvo školství a národní osvěty oznámilo výnosem ze dne 16. května 1938, čís. 61.849/38-IV/1, že je ochotno povolit pro filosofický seminář žádané stroje. Zároveň Mšano oznámilo, aby se ředitel semináře obrátil v této věci prostřednictvím zdejšího děkanství na hospodářskou správu provozu vysokých škol v Brně. Vyřízení žádosti doporučuji, pokud možno brzo. t.č. děkan.“

Po nějakém čase věc postoupila do další fáze a v prvním dopise zmiňované „Mšano“ odpovídá 21. října 1938 dopisem:

„Hospodářské správě provozu vysokých škol v Brně. K tamnímu podání sděluje ministerstvo školství a národní osvěty, že sice projevilo ochotu svým vynesemím ze dne 16. května 1938, č. 61.849/38, adresovanému děkanství filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, zakoupiti pro filosofický seminář psací a rozmnožovací stroj, vzhledem k současným poměrům a nutným úsporám ve státní správě nemůže však té doby žádosti vyhověti; povolení jest proto nutno odsunouti na dobu hospodářsky příznivější. Za ministra Dr. Maule, v. r.⁹⁸

Dopis dorazil a byl zaevidován na děkanství FF MU 21. listopadu 1938. Je pochopitelné, že vyřizování těchto vlekových a mírně nepřehledných pohledávek mohlo být chápáno jako odvádění od soustředěné akademické práce. Jako ředitel semináře nemohl Fischer úřednímu vyřizování a administrativě uniknout, stejně jako vedoucí před ním a po něm.

97 AMU, B 13, Vladimír Hoppe, kart. 1, dopis ze 28. dubna 1930.

98 Tamtéž.

Dne 5. května 1936 poslal Fischer prostřednictvím děkanství FF na Ministerstvo školství a národní osvěty námět, který souvisel se zřejmě dlouhodobějšími snahami o reformu vyučování filozofie na univerzitách (které se v posledních letech opět zintenzivňují). S dílčími návrhy výuky filozofie na středních školách i na univerzitě nás seznamuje např. publikace *Filosofie a školy* (Praha, Čin 1933). Obsahovala upravené, popřípadě rozšířené texty vystoupení účastníků filozofické sekce na Sjezdu profesorů filozofie, filologie a historie, který se konal v Praze v dubnu roku 1929. Z filozofů se setkání účastnil rovněž Josef Bartoš, Inocenc Arnošt Bláha, Jan Blahoslav Kozák, Václav Příhoda, Josef Tvrď. S přednáškami, které byly později publikovány v knize s názvem *O nové škole*, se dále účastnili Otakar Chlup, Jan Uher, Emanuel Rádl.

Kromě Fischera, který zde předložil příspěvek „Filosofie v reformě střední školy“, přispěla do svazku rovněž Albína Dratvová a J. B. Kozák. Všichni tři autoři byli návrhy na reformu výuky filozofie zaujati dlouhodobě. Fischer ve svém textu předkládá zcela konkrétní návrh struktury výuky filozofie, rozdělený na část systematickou a genetickou. Otázka, na kterou reaguje Fischerův návrh, je stejná jako otázka, před níž stojí učitelé filozofie na středních školách nebo na univerzitě při výuce filozofie pro nefilozofické obory: jak strukturovat systematickou část a jak do značně omezeného času, vymezeného pro seznámení se se základy filozofie, vtěsnat smysluplný průřez dějinami filozofie a jejich jednotlivých disciplín. V tomto kontextu je zřejmé, že Fischer zamýšlel koordinovat práci na vydávání textů pro potřeby výuky s filozofickými fakultami Univerzity Karlovy a Univerzity Komenského v Bratislavě. Jeho návrh se týkal vydávání českých překladů filozofických textů s komentáři. Profesorský sbor Univerzity Komenského navrhl v této souvislosti zřízení kolektivní redakce, jejímiž členy by byli zástupce všech univerzit. Pražský profesorský sbor doporučoval, aby vydávání textů bylo navázáno na Leichterovo nakladatelství. Pokračování těchto snah však archiv již nedokumentuje.

Filozofové, ženy a smrt

Ve filozofickém odkazu Fischera má své místo kniha věnovaná osobě, s níž se zpravidla vyrovnává každý filozof – Sókratovi. Téma má své úskalí v tom, že Sókratovi byl vybudován (byť po právu) od počátku dějin filozofie monumentální pomník. Jeho obraz současně od počátku slouží jako model pro výtky vůči činnosti filozofa. Sókratés je od doby, kdy se objevil v dějinách filozofie, vyobrazován mnoha způsoby, které představují nejrůznější variace na postavu filozofa. Jejich mezemi jsou na jedné straně zesměšňování, ironizace, shazování a na straně druhé filozofická kanonizace morálně svatého, který své přesvědčení zpečetil dobrovolnou smrtí. V případě Fischera spojím téma Sókrata volně s tématem žen. Pohnutky jsem k tomu měl dvě. První byla poznámka Albíny Dratvové v jejím vědeckém deníku z 18. listopadu 1925:

Rozmluva s Forstrem se týkala otázek metafysických, naprosto ne osobních. Přiklání se ke zvláštnímu monismu, podepřeném psychofysikou. Rozuměla jsem mu tak, jako nikdy před tím, a cítila jsem, že vospívám, a objevila se u mne sebedůvěra silná, hodnotná. Forster mi se stonásobnými úroky vrátil, co mi vzal. Ale uvědomuji si svoji svéráznost ještě jinak. Byly právě volby a ředitel si přál, abych mu zařídila rádio na přijímání volebních výsledků. Přivedl hosty a paničky. A tu jsem náhle viděla, jsem jiná než druhé. Něco mi chybí a něčeho mám víc. Vzpomněla jsem na Kellerovou, slepou a hluchou, jak si to také uvědomila, že se dorozumívá s lidmi jinak než oni mezi sebou. A na Fischera, který říkal, že jsem jiná než všechny ostatní ženy (a on měl věru znamenité zkušenosti!).⁹⁹

99 DRATVOVÁ, Albína. *Deník 1921–1961 Scientific Diary*. Praha: Academia 2008, s. 90.

Dratvová decentně naznačila specifický rys filozofa, který v případě Fischera zřejmě spočíval v jistém zalíbení v komunikaci s dámami. Druhou pohnutkou bylo věnování, které jsem našel v jeho knize *Hovory a zpovědi* (1922): „*Soni Zajíčkové připisují tyto dvě knihy vzájemných shod i neshod, přibližování i oddalování se, nevěry a lásky.*“ Podotýkám, že nejde o věnování psané rukou, ale v úvodu vytištěné, které je součástí knihy s dřevorezem Josefa Čapka na obálce.¹⁰⁰

Sókratés aneb Ženy vstupují do dějin filozofie

Fischerova kniha *Případ Sokrates* (Lidové noviny 1994, původně pod názvem *Sókratés nelegendární*, 1965) předkládá komplexní a podrobný obraz Sókrata. Postavu filozofa zprostředkovává Fischer s důkladnou znalostí množství literatury, literárních svědectví, která Sókrata uctívají i ironizují. Popisuje politickou a společenskou situaci v tehdejších Athénách, na základě textů rekonstruuje Sókratův životní styl, vykresluje jeho osobnost (včetně podoby). Věnuje se rozboru nejslavnějších dialogů, v nichž Sókratés ilustruje svým myšlením důvody, proč představuje základ dějin evropské filozofie. Samostatnou závěrečnou kapitolu věnuje Fischer mapování politické činnosti Sókrata a událostí, které skončily filozofovou smrtí. V závěru předkládá vlastní interpretaci zrodu sókratovské legendy. Zaměřím se na jednu a možná marginální část života filozofa, jehož život byl vázán na prostředí města. A to je jeho manželství s Xantipou. Jak o této skutečnosti referuje Fischer? Především, že Fischer sám uvádí: „*Ostatně pro poznání Sokratovy osobnosti je otázka jeho manželství celkem podružná.*“¹⁰¹ Přesto této součásti filozofova života věnuje alespoň zmínku, týkající se pramenů, které hovoří o Xantipě a o možné druhé Sókratově ženě, Aristeidově vnučce Myrto.

Když umíral, zanechával tři děti,¹⁰² z nichž nejstarší Lamprokles byl asi osmnáctiletý a ostatní dvě děti, oba synové, byly ještě malé, jedno dokonce chovala Xantipa na klíně, když navštívila Sokrata ve vězení. Lze tedy vysoudit, že se s Xantipou oženil pozdě, až někdy ve svých padesáti letech. Byla-li Xantipa taková, jak ji líčí tradice, která z ní vytvořila přímo prototyp zlé, hašteřivé ženy, je přinejmenším sporné. Ale stejně sporná je druhá, houževnatě se udržující tradice o druhé ženě Sokratově, vnučce Aristeidově Myrto. Podle jedné verze žil Sokrates v dvojženství, podle druhé byla Myrto prvou ženou Sokrata a Xantipa – po její smrti – druhou, podle třetí vzal Sokrates ovdovělou Myrto bez prostředků ze soucitu do domu. K druhé verzi se kloní Burnet s Taylorem, ale stejně málo či mnoho pravděpodobná je verze třetí. Vše záleží totiž na tom, je-li pojednání O urozenosti, kde se o Myrto děje zmínka, vedle Xantipy, skutečně od Aristotela, což je stále sporné. Jistou, alespoň nepřímou podporou třetí verze by bylo sdělení Platónovo (ve Faidónu), že v poslední den Sokratova života přišly se s ním rozloučit do vězení „domácí ženy“, tedy ženy, které žily v domě Sokratově. Tento plurál může zahrnovat – ale také nemusí – Myrto. Xenofón alespoň, který dovede vykládat různé anekdoty o Xantipě, se o Myrto nikde nezmiňuje. To by svědčilo spíš pro druhou verzi a zároveň vysvětlovalo, proč se Sokrates s mnohem mladší, asi dvacetiletou Xantipou oženil až ve svých padesáti letech. Než nad takovéto víceméně pravděpodobnostné dohady nepokročíme.¹⁰³

Pokud by se Sókratés oženil pozdě a ještě by měl vztah se dvěma ženami, pak jej snadno mohly dostihnout myšlenky i na – z pohledu sókratovské legendy – poněkud nefilozofické řešení tíživé situace. Legenda zdůraznila jiný, vznešenější důvod Sokratovy smrti, který je vhodnější

100 FISCHER, Josef Ludvík. *Hovory a zpovědi*. Praha 1922.

101 FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sokrates*. Praha: Lidové noviny 1994, s. 35.

102 Vzpomeňme nezaopatřených dětí Mihajlo Rostohara i v jeho pokročilém věku.

103 FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sokrates*. Praha: Lidové noviny 1994, s. 34–35.

k vzývání filozofovy osoby. Součástí sókratovské legendy je však i Xantipa. Vztah Xantipy a Sókrata slouží německému filozofovi Peteru Sloterdijkovi k úvaze, která naznačuje, že právě tato legenda o vztahu nerovného páru a „filozofova manželského pekla“¹⁰⁴ by mohla mít kynický smysl, který může pomoci odhalit příčinu filozofického a později klerikálního celibátu v naší civilizaci. Sloterdijk uvažuje o tom, jak je možné, že se Sókratés nedokázal dohodnout se zpravidla ne příliš dobře naloženou Xantipou? „*Velký pomocník při hledání pravdy očividně nebyl ve stavu ventilovat zlost vlastní ženy a pomoci jí nalézt jazyk, kterým by mohla vyjádřit příčiny a oprávnění svého chování.*“¹⁰⁵ Pro Sloterdijka je to selhání moudrého filozofa, který její jednání pouze snáší. To by znamenalo, že některým problémům spojeným s nerudnou Xantipou odepírá právo či nárok, aby se staly problémem, který by dokázal vyřešit a pochopit (natož s pomocí ověřené babické metody). Situace mudrce a nenaložené Xantipy nepostoupí v jejich soužití na další úroveň řešení problému. Mudrc ji pouze snáší. Sloterdijk toto moudré snášení považuje za duchovní skandál a zneužití moudrosti ve prospěch zaslepenosti. Zaslepenost moudrosti, která si nechce nechat nabourat monopol vlastních myšlenek vpádem reality zcela odlišné zkušenosti, kterou představuje jednání nevrle Xantipy. Historika o Xantipě a Sókratovi, bez ohledu na její pravdivost, má pro Sloterdijka podobu kynického odhalení. Prozrazuje „*skutečnou příčinu filozoficko-klerikálního celibátu naší civilizace. Jistý dominantní druh idealismu, filozofie a velkých teorií je možný pouze tehdy, když se bude systematicky vyhýbat určitému druhu „odlišných“ zkušeností.*“¹⁰⁶ Zkušenosti, s níž nedokáže být hotov ani filozof Sókratova formátu, či s níž dokáže alespoň účinně zacházet ku spokojenosti obou stran. Životní peripetie tohoto slavného páru jsou však pouze předehrou k velkému finále. V něm můžeme předložit jinou verzi nezvládnutého partnerského vztahu z opačné strany časové osy dějin filozofie a týká se francouzského filozofa Louise Althussera (1918–1990) a jeho ženy Helène. Althusser byl v jednom období svého života spjat s ideologií francouzské komunistické strany, stejně tak jeho žena. Později ideje a ideologii komunismu a socialismu opustil. Ve své intelektuální biografii *Budoucnost je dlouhá: fakta to vyjadřuje bez příkras: „Nevím, zda lidský rod kdy pozná komunismus, ten Marxův eschatologický výhled. V každém případě vím, že socialismus, onen vynucený přechod, o němž mluvil Marx, je „na hovno“, jak jsem to prohlašoval roku 1978 v Itálii a ve Španělsku před posluchačstvem vyvedeným z míry prudkostí mé řeči.*“¹⁰⁷ Helène u tohoto intelektuálního a politického směřování setrvala. Něco, co bylo po jistou dobu jeho součástí (ideje komunismu), Althusser vytěsnil, utlumil, zadusil a opustil. Jeho filozofická kompetence a erudice přestala být kompatibilní s loajalitou a věrností vůči komunistické straně. „*Ve své věrnosti k pravdě a ke komunistické straně už ani Althusser nebyl schopný zůstat Althusserem.*“¹⁰⁸ Helène však svojí přítomností stále ztělesňovala a připomínala tento typ již nežádoucí ortodoxie a věrnosti. Výsledek tohoto napětí: 16. listopadu 1980 Althusser svoji manželku Helène zardousil. Popisem tohoto činu začíná zmíněná Althusserova intelektuální biografie.¹⁰⁹ Nekanonickou a psychoanalyticky laděnou interpretaci tohoto činu předložil Sloterdijk, když jej anekdoticky vyložil jako čin provedený v zoufalém stavu, „*v němž člověk už neví, kde končí jeho já a kde začíná někdo druhý – kde splývají hranice mezi sebezpotvrzením a slepým ničením.*“¹¹⁰ Interpretuje tento čin jako sebevraždu dogmatického filozofa, kvůli kterému se nedogmatický filozof nemohl v osobě Althussera dostat ke slovu. Jako zardoušení falešné identity prostřednictvím zločinu na vlastní ženě, která mu tuto ortodoxii, tuto část jeho osobnosti, s níž se rozešel, neustále připomínala. „*Podobně jako*

104 SLOTERDIJK, Peter. *Kritika cynického rozumu*. Bratislava: Kalligram 2013, s. 342.

105 Tamtéž, s. 342.

106 Tamtéž, s. 342.

107 ALTHUSSER, Louis. *Budoucnost je dlouhá: fakta*. Praha: Karolinum 2001, s. 216.

108 SLOTERDIJK, Peter. *Kritika cynického rozumu*. Bratislava: Kalligram 2013, s. 142.

109 ALTHUSSER, Louis. *Budoucnost je dlouhá: fakta*. Praha: Karolinum 2001, s. 20–21.

110 SLOTERDIJK, Peter. *Kritika cynického rozumu*. Bratislava: Kalligram 2013, s. 142.

psychologie zná sebevrahy, kteří jsou v podstatě vrahy někoho jiného, existují i vrazi, kteří jsou v podstatě sebevrahy, jestliže v druhých ničí sami sebe.“¹¹¹ A Sókratés mohl být šířán podobným problémem jako Althusser. S tím rozdílem, že problém měl u něj nikoli ideologickou povahu, ale byl mnohem více teoretický a s ohledem na Sókratovu filozofickou pozici o to více zdrcující. Týkal se moudrosti, která nestačí na jiný typ intelektu, konceptu života, který by dokázal harmonizovat život dvou lidí nebo jej učinit takovým, aby nemusel být pouze snášen, ale prožíván nekonfrontačně či snad dokonce šťastně. S tím rozdílem, že Althusser by za okolností, které napadly Sloterdijka, zardousil s Helène část sebe a Sókratés by svými ústy přijal bolehav určený v jeho představě Xantipě (a snad i Myrto). Při tom by za daných starověkých okolností po tomto činu nezůstal ani stín pochybnosti o pravé pohnutce, která se stala nedílnou součástí sókratovské legendy. Althusser byl po činu umístěn na nějakou dobu do ústavu pro choromyslné, odkud byl později propuštěn. Sókratův pozemský život skončil a pokračoval v sókratovské legendě.

Na rozdíl od Fischera se domnívám, že zkoumání vlivu manželství na filozofa určité poznatky přinášet může. Převedeno do obecnější roviny: reflexe činnosti filozofů začíná na počátku dějin filozofie právě reflexí činnosti muže filozofa ženou nefilozofkou (a nemusí to být pouze Xantypa). A z této reflexe vzejde v průběhu dějin permanentní sebereflexe filozofie, jejíž představitelé dokáží vysvětlit důvody výsměchu i jako výjimečné benefity a schopnosti filozofie při reflexi světa. Německý filozof Hans Blumenberg (1920–1996) věnoval reflexi výsměchu filozofii (obecně teoretickému životu) knihu *Das Lachen der Thräkerin* (1987). Víme, že na počátku dějin filozofie reflektuje žena (v nejrůznějších variacích v dějinách neznámá žena,¹¹² stará žena nebo služka či děvečka různých národností) zdánlivě neužitečnou Thaletovu činnost, jakou je upírání zraku k obloze. Pohled upřený k obloze vede k pádu a v některých verzích i k pádu se smrtelnými následky. Blumenberg ve variacích na tuto epizodu z dějin filozofie zdůraznil klíčovou roli výsměchu, pocházejícího původně od ženy. Výsměch ženy donutil filozofy k takové reflexi a ospravedlnění své činnosti, která ukazuje, proč je filozofie specifickým typem vědění. Vysvětluje, proč nelze pohrdat teoretikem, který má pohled upřený k nebi. V dějinách filozofie nemusí hrát podstatnou roli při sebereflexi pouze thrácká služka. Německý filozof Odo Marquard uvažoval o variaci této epizody, v níž by na konci anekdoty upadnuvší Thales dal za pravdu smějící se služce. Takovou situaci by bylo možné popsat jako moment náhlého porozumění a rozumnění problému. Thales by tak byl filozof, který se kompetentně směje sám sobě. Reprezentoval by čistou teorii, která se může po vančurovsku smát sama sobě. Snad proto podnítl figura thrácké služky i Marquarda k domněnce, podle níž dějiny filozofie stále čekají na své doplnění z pohledu manželek (mohli bychom dodat i spolupracovnic, přítelkyň, dcer, maminek a babiček) filozofů, které by popisovaly jejich vztah k filozofii jejich mužů.¹¹³ Získali bychom tím další variaci na pokračování dějin recepce anekdoty o thrácké služce (obecně o reflexi teorie).¹¹⁴

111 Tamtéž, s. 143.

112 V Ezopově bajce není uveden ani Thales, ani služka, vystupující osoby jsou anonymní.

113 Nepublikovaný text s názvem *Einleitungsreferat für die Diskussion der Vorlage Blumenberg* byl součástí agendy k přípravě setkání skupiny *Poetik und Hermeneutik* k tématu *Das Komische*. Marquardův text se nachází v jeho pozůstalosti umístěné v DLA Marbach, A: Marquard Nachlass, Kasten 17, Mape 3, Vorträge und Aufsätze, Poetik und Hermeneutik, jedná se o 9 stran strojopisu.

114 Malou část těchto stále neúplných dějin začal psát Konrad Paul Liessmann v knize s dvojnásobným názvem *Filozofové a jejich problémy (Die großen Philosophen und ihre Probleme. Vorlesungen zur Einführung in die Philosophie, 1998)*, která líčí právě peripetie vztahů filozofů a jejich ženských protějšků.